

טעם כעיקר (חולין קח)

גליון 504

איתא במשנה בדף קח. טיפת חלב שנפלה על החתיכה, אם יש בה בנותן טעם באותה חתיכה אסור. ובגמ', אמר אביי טעמו ולא ממשו בעלמא דאורייתא, דאי סלקא דעתך דרבנן, מבשר בחלב אמאי לא גמרינן, דחידוש הוא, אי חידוש הוא אף על גב דליכא נותן טעם נמי. אמר ליה רבא דרך בישול אסרה תורה. מבואר במשנה דאם נתערב טעם של חלב בבשר, הוא נאסר. ואמר אביי דגמרינן בכל התורה שטעם אוסר מבשר בחלב. וביאר רש"י דאסריה רחמנא באכילה מלא תבשל ג' פעמים. ואע"ג דכי מסלק זה מתוך זה לאחר בישולו אין כאן אלא הטעם. ומיניה גמרינן לכל איסורין במה מצינו. ואם תאמר דלא ילפינן מבשר בחלב כי הוא חידוש דהא שניהם מין היתר וכשנתערבו נאסרו, אז למה נאסרו רק אם יש נתינת טעם. וע"כ דלאו חידוש הוא וכמו שמצאנו בכלאים. וממילא ממנו ילפינן לכל התורה שאיסור שנתן טעם בהיתר אוסרו. ורבא אמר דלעולם חידוש הוא ולא ילפינן מבשר בחלב. והא דבעינן טעם, כי כתוב לא תבשל, דרך בדרך בישול אסרה תורה, ובבישול יש נתינת טעם. ויוצא דלפי רבא אין מקור לאיסור טעם בכל התורה מבב"ח. והנה רש"י כתב לעיל (דף צח:) בדברי רבא שאמר שנלמד מזרוע בשלה לטעם כעיקר שזה נאמר רק בקדשים אבל בחולין לית ליה לרבא טעם כעיקר אלא רק מדרבנן. והוכיח כן מדברי ר' יוחנן (במס' ע"ז דף סז.) כל שטעמו ולא ממשו אין לוקין עליו, ולמד רש"י דהיינו כי אינו אסור אלא מדרבנן. ובתוס' שם (בד"ה רבא אמר וכו') הביאו מדברי רש"י בסוגיין שלרבא שדחה את דברי אביי שאין ללמוד מבב"ח יוצא שטעם כעיקר מדרבנן. וכתבו שם דדיחוי בעלמא הוא כלומר מהכא לא תידוק אבל לעולם ס"ל גם לרבא שטעם כעיקר מדאורייתא. ויש לזה מקורות אחרים כגון גיעולי נכרים או משרת שכתוב בנזיר. והנה ביסוד הדין של טעם שפירושו שהטעם שיש בתערובת נחשב כעיקר האיסור ולכן הוא אוסר, יש להסתפק מה נתחדש בדין של טעם כעיקר. האם החידוש הוא שאע"פ שאין ממשות האיסור קיימת אבל היות ונשאר בו טעם לכן אין האיסור מתבטל כי הטעם עושה שהאיסור ניכר בתערובת וממילא לא שייך ביטול. או שזה פשוט שע"י הטעם הוא ניכר אלא דלולא החידוש של טעם כעיקר הו"א שהטעם אינו נחשב כאיסור דאינו אלא טעם, וגוף האיסור נעלם. והתחדש שהטעם נחשב כגוף האיסור ולכן הוא אוסר. ובשו"ת חמדת שלמה (יו"ד סי' יג אות יג) הביא דבתוס' (ע"ז סה:) הקשו גבי בגד שאבד בו כלאים למה לא ליבטל. ותירצו דבהיתר בהיתר לא שייך ביטול כיון דכל איסורו ע"י תערובת. והקשו מבשר בחלב שמתבטל כשיש שישים. ותירצו דהתם ע"כ תלי בטעם כיון דדרך בישול אסרה תורה. ולפי"ז הקשה היכי בעי למיפשט בפרק אלו עוברין טכ"ע מבשר בחלב דלמא התם שאני דלא שייך ביטול. אלא ודאי דהספק לא הוי אלא אם הטעם אסרה תורה או דוקא ממשו של איסור. ולפי"ז שפיר יליף מבב"ח דאי אין הטעם נחשב כלום לא שייך איסור בב"ח.

הוכיח בחמדת שלמה מהסוגיא בפסחים (וה"ה יש להוכיח מסוגיין שאביי למד טע"ק מבב"ח) דאין הלימוד שהטעם אינו מתבטל אלא הלימוד הוא שהטעם אסור כמו העיקר. גם בשו"ת רעק"א (סי' רז) הקשה דאם אין ביטול בהיתר בהיתר מה הראיה של אביי מבב"ח.

עכ"פ חזינן דהחידוש של טעם כעיקר אינו שאינו בטל כי הוא ניכר אלא שהטעם נחשב לדבר אסור כמו העיקר עצמו. ואם מצאנו בבב"ח שהטעם אוסר הרי דהטעם הוא כמו גוף האיסור וממילא ה"ה בשאר איסורים אפשר ללמוד במה מצינו שטעם כעיקר. אלא דיש להעיר שזה הכל לפי אביי שלמד מבב"ח אבל לרבא שלמעשה לא למד משם אין ראיה. ויתכן דהחידוש לשיטתו הוא הא גופא דאינו מתבטל. והנה בתערובת שיש בה שישים כנגד האיסור התערובת מותרת כי האיסור בטל בשישים. ובפשטות לומדים שכשיש שישים כבר לא מורגש הטעם וממילא אינו ניכר ומתבטל.

אבל ברמב"ם (פט"ו מאכלות אסורות ה"ד) כתב לגבי תערובת מין במינו אבל מדברי סופרים הכל אסור (גם כשיש רוב) עד שיאבד דבר האסור מעוצם מיעוטו ולא יהיה דבר חשוב שעינו עומדת וכו'. משמע שהדין ביטול בשישים אינו קשור דוקא לביטול הטעם אלא שאז מתמעט חשיבותו. אבל ברא"ש כתב דבמין במינו צריך שישים כי גזרו במין אטו מין בשאינו מינו, ולפי"ז יתכן שהיסוד הוא דין ביטול הטעם. ובש"ך (סי' צח ס"ק כט) הביא מהאיסור והיתר, דתבלין של איסור אע"ג דמרגישין בטעמו ביותר משישים מ"מ בטל מן התורה ואינו אסור אלא מדרבנן. וכן יש שדייקו מרש"י בסוף דף צח. שכתב דהיכי דאיכא שישים ויהיב טעמא אחמור רבנן ואמור טעמא לא בטיל, משמע שאינו אלא חומרא מדרבנן. ואם כשיש טעם הגדר הוא שנחשב ניכר ולכן אינו מתבטל מה יעזור שיש שישים אם למעשה עדיין ניכר הטעם. וע"כ דס"ל לאיסור והיתר דיסוד הדין של טעם אינו שמחמת הטעם הוא ניכר ולכן אינו בטל אלא דהתורה אסרה את הטעם כמו העיקר, ובאופן שיש שישים כנגדו, מעוצם מיעוטו הרי הוא מתבטל. כשיש שישים נגדו הוא מאבד חשיבותו ולכן אינו אוסר.

אמנם בחי' רעק"א הביא שדעת הר"ן היא שבכה"ג שיש טעם גם כשיש שישים, איסורו מן התורה. וי"ל דהר"ן ס"ל דאסור מן התורה בגלל שסוף סוף ניכר האיסור ולכן אינו יכול להיחשב מבוטל. והנה בדין טעם כעיקר יש נידון נוסף, דיש ראשונים דס"ל דכשיש טעם איסור בהיתר נהפך האיסור והופך כולו להיות איסור. וזהו עוד חידוש שנאמר לשיטתם בדין של טעם כעיקר שלא רק שאוסר אלא שהופך כל ההיתר לאיסור. ונפק"מ שאם יש כזית של היתר שבלע איסור וקיבל טעם מהאיסור ייחשב ככזית של איסור אפילו שלא נפל כזית של איסור לתערובת. ויש ראשונים דס"ל שלא אמרינן שנהפך כל ההיתר לאיסור. הרא"ש (חולין פ"ז סי' לא) הביא בשם ר"ת דכיון שנתן האיסור טעם בהיתר נהפך כולו להיות איסור ולוקין עליו בכזית כאילו הוי כולו איסור. ומוכח מכמה מקומות שגם רש"י ס"ל כן כגון בפסחים דף מד. (ועי' שו"ת רעק"א תניינא סי' קמז) אבל הרמב"ן והרשב"א חולקים.

ובדין זה של נהפך יש כמה ביאורים. בקובץ שיעורים (פסחים אות קעה) ביאר שהאוכל הוא לפי טעמו וכמו שהביא בחי' הרשב"א (חולין צח) בשם הראב"ד שכתוב בפסוק וחיך האוכל יטעם לו, דאין חשיבות האוכל אלא בטעמו. ולכן הטעם עושה את האוכל לאוכל של איסור. הטעם אוסר הממשות. ונחלקו בזה האחרונים האם ההיתר ממש נהפך לחפצא של איסור או שהיות ויש בו טעם של איסור אז באכילתו יש גם אכילה של איסור. דרעק"א נקט (בסי' פב) דחל איסור ממש על ההיתר, וז"ל ההיתר בעצמותו נאסר מחמת בלוע איסור שבתוכו. ובקובץ שיעורים (פסחים אות קפ) כתב שאם בישל חלב (שומן אסור) בדם אינו לוקה שנים כי אין איסור חל על איסור. והיינו דהיות והחלב אסור משום חלב לא ייאסר משום דם כי אין איסור חל על איסור. ואילו בחי' רבי שמואל (פסחים דף מד, אות קנא) נקט שאין זה חפצא של איסור ולכן לא שייך כאן אין איסור חל על איסור דלא חל חלות איסור דם על החלב אלא דהיות ויש בו טעם דם ילקה גם משום הטעם שבו.

ובביאור החידוש של נהפך מהו המקור שממנו נלמד שההיתר נהפך להיות כולו אסור ביאר בנחלת דוד (בדברי דוד בשיטת טעם כעיקר) דאם לא היה נהפך כולו היה הטעם בטל ברוב אע"ג דנרגש טעמו ואם הוא אוסר ע"כ שהופך הכל לאיסור. ולפי"ז שאר הראשונים חולקים וס"ל כהנ"ל דעצם זה שהטעם נרגש הוא הסיבה שאינו מתבטל כי הוא ניכר ואין שום הכרח לומר שכל ההיתר נהפך לאיסור. ועוד ביאר דטעם הוי דבר שאין בו ממש ולא מסתבר שיחול עליו איסורא, וע"כ דנתחדש באיסור טעם שהכל נהפך לאיסור. והיינו דהמקור הוא מהסברא שלא מסתבר שיחול איסור על דבר שאין בו ממש.

ולכאורה אפשר לומר הסבר שלישי ע"פ דברי רבי אלחנן הנ"ל שעיקר האוכל הוא לפי הטעם שלו דהטעם קובע את מהות האוכל, ולכן כשהתחדש שהטעם אוסר, נתחדש שכל האוכל נהפך לדבר אסור. ולכאורה לפי הטעמים האחרונים יוצא שגוף הדבר נהפך להיות אסור דהממשות נאסרה או שהטעם קובע מהות האוכל. אבל לפי הטעם הראשון א"צ לומר שנהיה חפצא של איסור אלא דהיות והטעם נתפס בכל התערובת לאסור כולה על כן אינה בטלה ברוב.